

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Піменова А.Ю.,
*старший викладач кафедри національного та міжнародного права
Навчально-наукового морського гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету
ORCID: 0000-0003-2715-394X
e-mail: lyusha200465@gmail.com*

Піменова А.Ю. Забезпечення прав потерпілих в міжнародному кримінальному судочинстві.

У статті досліджено правовий статус потерпілих у міжнародному кримінальному судочинстві та проаналізовано процесуальні гарантії забезпечення їхніх прав у межах діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС). Зазначено, що міжнародний захист прав потерпілих є невід'ємною частиною загального процесу захисту прав і основних свобод людини та громадянина. З урахуванням ратифікації Україною Римського статуту, акцентовано увагу на актуальності захисту прав жертв міжнародних злочинів, зокрема у контексті збройної агресії. Звернено увагу на те, що в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН, міститься поняття жертв злочинів, а Правила процедури і доказування Міжнародного кримінального суду, конкретизуючи вищевикладене визначення для інтересів міжнародного кримінального судочинства, визначають, що під потерпілими розуміють фізичних осіб, яким заподіяно шкоду в результаті вчинення будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду. Визначено підстави набуття статусу потерпілого й окреслено коло прав, якими особа наділяється після його набуття. Досліджено комплекс прав потерпілих у справах про злочини під юрисдикцією МКС, зазначено, що право на захист у разі загрози їхньому життю та здоров'ю є важливою гарантією реалізації всіх прав потерпілих, закріплених в Римському статуті. Також охарактеризовано основні механізми забезпечення безпеки, участі у процесі та відшкодування шкоди.

Зауважено, що ні Римський статут, ні Правила процедури і доказування не містять чіткої вказівки, з якого моменту особа визнається потерпілою, а також, яка саме особа і в якому процесуальному порядку наділяє особу статусом потерпілого. Обґрунтовано доцільність нормативного закріплення обов'язку Прокурора МКС оперативно визначати характер і розмір заподіяної шкоди та приймати процесуальне рішення про визнання особи потерпілою. Запропоновано шляхи вдосконалення міжнародно-правового регулювання у сфері захисту потерпілих з метою ефективнішої реалізації їхніх прав у міжнародному кримінальному судочинстві.

Ключові слова: захист потерпілих, міжнародне кримінальне судочинство, міжнародні злочини, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, Правила процедури і доказування, відшкодування шкоди.

Pimenova A.Yu. Ensuring the rights of victims in international criminal justice.

The article explores the legal status of victims in international criminal justice and analyzes the procedural guarantees of their rights within the framework of the International Criminal Court (ICC). The author notes that international protection of victims' rights is an integral part of the overall process of protection of human and civil rights and fundamental freedoms. Given Ukraine's ratification of the Rome Statute, the author emphasizes the relevance of protecting the rights of victims of international crimes, in particular in the context of armed aggression. It is noted that the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, adopted by the UN General Assembly, contains the concept of victims of crime, and the Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court, specifying the above definition for the interests of international criminal justice, define victims

as individuals who have suffered harm as a result of any crime within the jurisdiction of the Court. The author defines the grounds for acquiring the status of a victim and outlines the range of rights which a person is endowed with after acquiring it. The author analyzes the complex of rights of victims in cases of crimes under the jurisdiction of the ICC, and notes that the right to protection in case of threat to their life and health is an important guarantee of the realization of all the rights of victims enshrined in the Rome Statute. The author also characterizes the main mechanisms for ensuring security, participation in the process and reparation.

It is noted that neither the Rome Statute nor the Rules of Procedure and Evidence contain a clear indication of the moment when a person is recognized as a victim, and also which person and in what procedural order grants a person the status of a victim. The author substantiates the expediency of regulatory consolidation of the obligation of the ICC Prosecutor to promptly determine the nature and extent of the damage caused and to make a procedural decision on recognizing a person as a victim. The author suggests the ways to improve international legal regulation in the field of victim protection with a view to more effective realization of their rights in international criminal proceedings.

Key words: victim protection, international criminal justice, international crimes, International Criminal Court, Rome Statute, Rules of Procedure and Evidence, compensation for damage.

Постановка проблеми. Статтею 3 Конституції України закріплено, що забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Важливою складовою забезпечення прав людини є можливість захисту порушених прав. У 2024 році Україною зроблено важливий крок на шляху до євроінтеграції та укріплення статусу впливового члена міжнародної спільноти, а саме - Верховна рада України Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21.08.2024 № 3909-IX [2] ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду [3]. Це означає остаточне приєднання до роботи суду та визнання його юрисдикції. Звичайно, ратифікація Римського статуту надає можливість Україні взаємодіяти з міжнародною судовою установою в повному обсязі, використовуючи всі переваги держави-члена Міжнародного кримінального суду [4, с. 236].

Але, як зазначає В.О. Туляков, «...суди та потерпілі мають різні уявлення про правосуддя. ... йдеться про визначення індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які постали перед судом, та встановлення фактів про події, щоб суд міг прийняти рішення про винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Більше того, весь процес побудований таким чином, щоб бути спрямованим на обвинуваченого» [5, с. 3]. Але не менш важливими заходами реагування на злочинне діяння являються реабілітація, компенсація і відновлення в правах потерпілого, забезпечення можливості для відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної жертві внаслідок злочину [5; 6]. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України проблема захисту прав потерпілих від злочинів під юрисдикцією Міжнародного кримінального суду (воєнних злочинів, злочину агресії) являється особливо актуальною. Міжнародний захист прав потерпілих є невід'ємною частиною загального процесу захисту прав і основних свобод людини та громадянина.

Стан опрацювання. Питання щодо правового статусу та захисту прав потерпілих (жертв злочинів) у міжнародному кримінальному праві розглядалися такими вченими, як Клепка Д.І., Кучер О.Б., Маланчук П.М., Новіков О.В., Сопільник Л.С., Туляков В.О., Шум С.С. Проте, зважаючи на ратифікацію Україною Римського статуту, постає необхідність ґрунтовного дослідження процесуальних гарантій захисту прав потерпілих у міжнародному кримінальному процесі, підстав та моменту набуття статусу потерпілого під час здійснення міжнародного кримінального правосуддя.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні забезпечення прав потерпілих у міжнародному кримінальному судочинстві, зокрема правового статусу таких осіб, процесуальних гарантій їх захисту, а також підстав і моменту набуття ними відповідного статусу в межах діяльності Міжнародного кримінального суду.

Виклад основного матеріалу. Відшкодування шкоди, заподіяної потерпілій особі внаслідок злочину, є важливим заходом реагування на злочинне діяння. В середині 1970-х років вперше було порушено проблему державної компенсації жертвам кримінальних злочинів на міжнародному рівні. На той час питання прав жертв насильницьких злочинів, взагалі, зводилося до компенсації шкоди, завданої правопорушенням. Країни намагалися врегулювати це питання, з огляду на власний досвід та з урахуванням діючої правової системи [7, с. 293].

На початку 1980-х років фахівці у сфері захисту прав жертв злочинів виступили з ініціативою залучити ООН до вирішення проблеми врегулювання статусу жертв злочинів, що в подальшому призвело до того, що на 96-му Пленарному засіданні Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (Декларація). Прийнята Декларація містить поняття жертв злочинів. Ними визнаються особи, «яким індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве обмеження їх основних прав в результаті дії або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав-членів, включно з законами, що забороняють злочинне зловживання владою» [8].

Розглядаючи положення Декларації, необхідно зазначити, що відповідний документ не розрізняє поняття «жертва злочину» і «потерпілий». Декларація містить положення про жертву злочину, яке охоплює поняття «потерпілий». Під терміном «жертви» в Декларації розуміють осіб, яким індивідуально або колективно було спричинено шкоду, включно з тілесними пошкодженнями або моральною шкодою, емоційними стражданнями, матеріальною шкодою чи істотним обмеженням прав у результаті дії або бездіяльності, що порушують діюче національне кримінальне законодавство держав-учасниць, включно із законами, що забороняють зловживання владою [8]. С.С. Шум зауважує, що жертвою може бути особа незалежно від того, чи встановлено, затримано або засуджено правопорушника. Термін «жертва» включає близьких родичів та утриманців безпосередньої жертви [7, с. 293].

Конкретизуючи вищевикладене визначення для інтересів міжнародного кримінального судочинства, Правила процедури і доказування (ППД) визначають, що під «потерпілими розуміють фізичних осіб, яким заподіяно шкоду в результаті вчинення будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду» (п. а Правила 85) [9]. При цьому до потерпілих можуть бути віднесені також організації або установи, які зазнали безпосереднього збитку, заподіяного щодо будь-якого виду їх майна, призначеного для релігійних, освітніх, художніх або наукових чи благодійних цілей, або їх історичним пам'яткам, лікарням та іншим місцям і об'єктам гуманітарного призначення (тобто, ППД прямо не передбачають можливість віднесення до потерпілих комерційних організацій). Правило 86 Правил процедури та доказування встановлює загальний принцип, відповідно до якого Міжнародний кримінальний суд (МКС) повинен «брати до уваги потреби всіх потерпілих і свідків».

Як наголосила О.Б. Кучер, «...в результаті визнання особи потерпілою вона наділяється юридичними процесуальними правами, реалізація котрих забезпечується відповідними гарантіями. Таке визнання, зокрема, має базуватися на принципі рівності та рівного права індивідів на судовий захист незалежно від громадянства, соціального або майнового стану, расової або національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду й характеру занять, місця проживання та інших обставин» [10, с. 366].

Як зазначає Л.С. Сопільник, потерпілі від загальнокримінальних злочинів, як правило, є жертвами правопорушень, що вчиняються в умовах мирного часу, та захищаються виключно національним законодавством, а потерпілі від злочинів під юрисдикцією МКС стикаються з систематичними та масштабними порушеннями, зокрема жорстоким поводженням, катуваннями, незаконним переміщенням чи навіть геноцидом. Їхній захист регулюється нормами міжнародного права, які покликані забезпечити гуманітарний захист під час війни, таким чином потерпілі в міжнародному кримінальному судочинстві мають додаткові права, зокрема на участь у міжнародних судових процесах, отримання компенсацій через міжнародні фонди, а також користуються посиленими механізмами захисту [11, с. 6].

Великою мірою захисту прав потерпілої особи в міжнародному кримінальному судочинстві у справах про злочини під юрисдикцією МКС служить своєчасне наділення статусом потерпілого. Очевидно, що необґрунтоване зволікання з початком розслідування справи або розглядом заяви потерпілого в суді не дає можливості потерпілому успішно захистити свої порушені права, домогтися їх відновлення. Проте, ні Римський статут, ні Правила процедури і доказування не містять чіткої вказівки, з якого моменту особа визнається потерпілою.

У той же час, Римський статут встановлює заходи захисту потерпілих і свідків, визначає процесуальний порядок їх участі в судовому розгляді [3, ст. 68]. Крім того, Правила процедури і доказування регламентують обов'язки органів Суду щодо потерпілих і свідків (Правило 16, Правило 50, Правило 59 тощо) [9].

Аналіз вищевказаних джерел дозволяє зробити висновок про те, що в міжнародному кримінальному судочинстві у справах про злочини під юрисдикцією МКС особа може бути визначеною як потерпіла з моменту:

- повідомлення нею Суду, Прокурору Суду, іншим органам МКС або офіційним органам держави-учасниці Римського статуту відомостей, що підтверджують з достатнім ступенем вірогідності, що цій особі завдано збитків в результаті вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;
- отримання Прокурором або іншим органом МКС аналогічних відомостей про вчинений злочин щодо конкретних осіб від свідків або офіційних органів держав-учасниць Римського статуту;
- коли на таку особу, як на потерпілого від злочину, що підпадає під юрисдикцію МКС, вкаже підозрюваний або обвинувачений.

В даному аспекті ст. 2 Декларації містить таке положення: «особа може вважатися жертвою незалежно від того, чи був встановлений, заарештований, відданий під суд або засуджений правопорушник...» [8, ст. 2].

Так як Римський статут не визначає, яка саме особа і в якому процесуальному порядку наділяє особу статусом потерпілого, на наш погляд, було б правильним закріпити в Римському статуті або Правилах процедури та доказування те положення, що Прокурор Суду після початку провадження у кримінальній справі негайно повинен виконати дії по встановленню, визначенню характеру і розміру заподіяної фізичній (юридичній) особі шкоди. Після чого (незалежно від факту пред'явлення обвинувачення) – прийняти процесуальне рішення (винести постанову) про визнання потерпілим.

Забезпеченню прав потерпілого в міжнародному кримінальному судочинстві у справах про злочини під юрисдикцією МКС могли б слугувати (у разі їх наявності в Римському статуті або ППД) норми, щодо повідомлення особи про визнання її потерпілою, а також роз'яснення належних їй прав. Статут МКС не містить таких норм, хоча ст. 6 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою передбачає обов'язок посадових осіб забезпечити можливість громадянам ознайомлення з документами, що стосуються їх прав і свобод [8]. Тому необхідно в інтересах потерпілого передбачити наступний порядок повідомлення йому про визнання таким і роз'яснення прав. Після прийняття процесуального рішення (винесення постанови) про визнання потерпілим Прокурор Суду негайно проводить ознайомлення з ним потерпілого, роз'яснює суть рішення, а також зміст прав, обов'язків і порядок їх реалізації. Прокурор Суду також повинен з'ясувати, чи є на момент роз'яснення прав відводи, клопотання, заяви, скарги, що послідовно відображаються в протоколі допиту потерпілого.

Активна участь потерпілого в міжнародному кримінальному судочинстві у справах про злочини під юрисдикцією МКС неможлива без забезпечення особистої безпеки потерпілих, свідків і осіб, які сприяють правосуддю. Міжнародно-правові норми щодо цього питання містять вимоги про необхідність вжиття заходів для зведення до мінімуму незручностей для жертв злочинів; охорони їхнього особистого життя в тих випадках, коли це необхідно; забезпечення особистої безпеки і безпеки сімей та свідків від залякування та помсти [8, ст. 6].

Аналіз положень Правил процедури та доказування дав можливість П.М. Маланчуку виділити такі заходи щодо захисту потерпілих осіб:

- вилучення з відкритих протоколів Палати імен потерпілих, свідків чи інших осіб, яким загрожує небезпека внаслідок свідчень, даних свідком, або будь-якої іншої інформації, яка може бути використана для ідентифікації особи;
- заборона прокурору, захисту або будь-якому іншому учаснику судових слухань розкривати інформацію, яка ідентифікує потерпілих чи свідків будь-якій третій стороні;
- представлення свідчень з використанням електронних або інших спеціальних засобів, включаючи технічні засоби, які дозволяють змінювати зображення або голос, аудіовізуальну техніку, зокрема, відеоконференції і закриті передачі, і виняткове використання звукових засобів;
- використання щодо потерпілого, свідка або іншої особи, якій загрожує небезпека внаслідок її показань, псевдоніму;
- проведення частини слухань Палати in camera [12, с. 123].

Питання прав потерпілих від злочинів, що знаходяться в компетенції МКС, отримали в Римському статуті цілком достатнє відображення. Так, наприклад, потерпілі у справах про злочини під юрисдикцією МКС мають наступний комплекс прав:

- право бути поінформованим (повідомленим) про всі рішення Суду, які стосуються їхніх законних прав та інтересів, враховуючи положення конфіденційності;
- право на отримання юридичної консультації, користуватися підтримкою, допомогою й інформацією, включаючи такі засоби обслуговування, які можуть виявитися необхідними для безпосереднього виконання ним своїх обов'язків, для цілей захисту своїх прав на всіх етапах судового розгляду;
- право брати участь в судовому засіданні особисто або за допомогою законного представника в зв'язку з конкретною справою;
- заявляти клопотання та відводи;
- право знайомитися з матеріалами (протоколами) попереднього провадження;
- отримувати за сприянням Групи з надання допомоги потерпілим і свідкам кваліфіковану медичну, психологічну та іншу відповідну допомогу;
- право на відшкодування шкоди, заподіяної злочином;
- в положеннях щодо прокурорських повноважень (ст. 15 Римського статуту) окремо визнається законна роль потерпілих при ініціюванні розслідування в рамках МКС;
- право на захист у разі загрози їхньому життю та здоров'ю, а також ряд інших прав.

Слід зазначити, що важливим моментом є широкі повноваження Суду щодо призначення відшкодування збитку з боку засудженого – як в грошовій, так і в нематеріальній формі. У частині, що стосується даного питання, потерпілі можуть також брати особисту участь у судовому розгляді. Однак, у певних випадках Суд може винести рішення щодо виплати сум в рахунок компенсації в Цільовий фонд, створюваний в інтересах потерпілих.

Клопотання (прохання) потерпілого про відшкодування шкоди, заподіяної воєнним злочином, укладається у письмовій формі та подається Секретарю. На початку судового процесу та за умови прийняття відповідних заходів захисту Суд доручає секретарю повідомити про клопотання особи або осіб, зазначених у клопотанні або зазначених в обвинуваченнях, і, за можливості, будь-яких зацікавлених осіб і будь-яких зацікавлених держав.

У тих випадках, коли МКС має намір розглянути питання про відшкодування шкоди, заподіяної злочином під юрисдикцією МКС за своєю власною ініціативою відповідно до п. 1 ст. 75 Римського статуту, він просить Секретаря повідомити про свій намір особу чи осіб, щодо яких Суд розглядає питання про винесення постанови, і, за можливості, потерпілих, зацікавлених осіб та зацікавлених держав. Секретар з урахуванням будь-якої інформації, наданої Прокурором, вживає всіх необхідних заходів щодо забезпечення належного повідомлення про розгляд, що провадиться Судом, який стосується відшкодування шкоди, за можливості, іншим потерпілим, зацікавленим особам і зацікавленим державам.

З урахуванням обсягів і розміру шкоди, збитків або каліцтва Суд може присуджувати відшкодування на індивідуальній основі або, якщо це буде визнано за необхідне, на колективній основі, або і на тій, і на іншій основі разом (Правило 97 ППД) [9]. За клопотанням потерпілих або їхніх законних представників чи за клопотанням засудженої особи або за своєю власною ініціативою МКС може призначати належних експертів для сприяння йому у визначенні обсягів і розміру шкоди, збитків та каліцтва, завданих потерпілим або щодо них, і пропонувати різні варіанти відповідних видів і форм відшкодування. У всіх випадках прийняття рішення про відшкодування шкоди Суд зобов'язаний поважати права потерпілих і засудженої особи.

Як правило, відшкодування збитків окремим особам стягується безпосередньо з засудженої особи. Суд може розпорядитися передати суму, стягнуту в порядку відшкодування з засудженої особи, в Цільовий фонд, якщо під час винесення цієї постанови неможливо або недоцільно виплачувати окремі суми відшкодування безпосередньо кожному потерпілому. Сума відшкодування, перерахована таким чином до Цільового фонду, зберігається окремо від інших коштів у Цільовому фонді та видається кожному потерпілому за першої можливості.

Однак Суд може розпорядитися, щоб сума, яка справляється в порядку відшкодування з засудженої особи, проводилася через Цільовий фонд, якщо з урахуванням числа потерпілих і обсягу, форм і видів відшкодування більш доречно відшкодувати збиток на колективній основі. Після консультацій із зацікавленими державами та Цільовим фондом Суд може розпорядитися провести відшкодування шкоди через Цільовий фонд тієї чи іншої міжурядової, міжнародної або національної організації, схваленої Цільовим фондом.

Римським статутом в ст. 68 також передбачено, що Суд вживає належних заходів для захисту безпеки, фізичного та психічного благополуччя, гідності та недоторканності особистого життя

потерпілих і свідків. При цьому Суд враховує всі відповідні фактори, в тому числі вік, гендерний чинник, як це визначено в п. 3 ст. 7 Статуту, і стан здоров'я, а також характер злочину, і, зокрема, але не обмежуючись цим, ту обставину, що злочин містив сексуальне насильство, гендерне насильство або насильство щодо дітей. На стадіях судового розгляду, які Суд може вважати для цього слушними, МКС дозволяє представляти і розглядати думки і побоювання потерпілих, коли їхні особисті інтереси виявляються порушеними, але таким чином, щоб це не завдавало шкоди і не суперечило правам обвинуваченого і проведенню справедливого та неупередженого судового розгляду. У випадках, коли Суд вважає це виправданим, такі думки і побоювання можуть висловлюватися законними представниками потерпілих відповідно до Правил процедури та доказування. Група з надання допомоги потерпілим і свідкам може рекомендувати Прокурору і Суду відповідні заходи захисту, процедури забезпечення безпеки, надання консультаційної та іншої допомоги.

Висновки. Таким чином, діяльність Міжнародного кримінального суду з реалізації процесуальних гарантій захисту прав потерпілого в цілому покликана відповідати вимогам міжнародного права і в той же час очевидним слід визнати, що існують реальні можливості щодо вдосконалення як існуючих норм міжнародного кримінального процесу, так і практики щодо їхнього безпосереднього застосування. А саме – було б доцільним закріпити в Римському статуті або Правилах процедури та доказування те положення, що Прокурор Суду після початку провадження у кримінальній справі негайно повинен виконати дії по встановленню, визначенню характеру і розміру заподіяної фізичній (юридичній) особі шкоди. Після чого (незалежно від факту пред'явлення обвинувачення) – прийняти процесуальне рішення (винести постанову) про визнання потерпілим. Це надасть можливість в повній мірі реалізувати всі ті права потерпілих у справах про злочини під юрисдикцією МКС, що передбачені міжнародно-правовими актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. *Відомості Верховної Ради*, 2025, №№ 1-2, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду: ООН; Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
4. Піменова А.Ю., Кузьменко В.М. Проблемні питання та перспективи участі України в здійсненні міжнародного кримінального правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. № 82 (Ч. 3). С. 235–242. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/82-ch-3>.
5. Туляков В.О. Віктимологічні засади кримінального права України: на шляху до апроксимації міжнародних стандартів. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2023, № 2(20). С. 1–25. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290779>.
6. Клепка Д.І., Новіков О.В. Питання забезпечення прав потерпілих під час розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31, № 1. С. 253–263. URL: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.20>.
7. Шум С.С. Закріплення правового статусу потерпілих від насильницьких злочинів у міжнародно-правових актах. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. № 5, 2021. С. 292–296. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/68>.
8. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: Resolution No. 40/34 of 29.11.1985 of the UN General Assembly URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>.
9. Rules of Procedure and Evidence. Published by the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/publications/core-legal-texts/rules-procedure-and-evidence>.
10. Кучер О.Б. Еволюція статусу потерпілих у міжнародному кримінальному праві: від Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії до Міжнародного кримі-

- нального суду. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 364–367. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000173765>.
11. Сопільник Л.С. Поняття судового захисту прав потерпілих від воєнних злочинів. *Академічні візії*. № 26 (2023). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1654>.
 12. Маланчук П.М. Окремі проблеми правового статусу потерпілого у міжнародному кримінальному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 32(3). С. 122–125. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.32-3.pdf>.